

Opgave 1 Over vrijheid en christelijk geloof

In *Over Vrijheid* bespreekt John Stuart Mill de voor hem belangrijke waarden vrijheid en individualiteit. Ook voor Johannes Calvijn, de voorman van het calvinisme, zijn vrijheid en individualiteit belangrijke waarden.

In de rooms-katholieke kerk bemiddelt de priester tussen God en mensen. Mensen kunnen zelf geen rechtstreeks contact met God krijgen, daar zijn de kerk en een priester voor nodig. Eén van grote veranderingen in de zestiende eeuw bij de opkomst van het protestantisme is de overtuiging dat mensen wel zelf direct contact met God kunnen krijgen.

Dat betekent dat een mens ook zelf verantwoordelijk is voor zijn eigen heil. De protestantse Calvijn vindt ook dat een mens zelf verantwoordelijk is tegenover God. Daar heeft de gelovige mens geen priesters of kerk voor nodig.

Mill en Calvijn zijn het met elkaar eens dat de mens zelf verantwoordelijk is. Maar Mill vindt dat het calvinistische idee van gehoorzaamheid niet goed samengaat met zijn eigen visie op zelfverwerkelijking. Mill is zelfs van mening dat de calvinistische opvatting niet echt christelijk is.

Mill beschrijft in *Over Vrijheid* zijn visie op het calvinisme als volgt:

tekst 1

De grootste zonde van de mens is haar eigenzinnigheid. Alle goeds waartoe een mens in staat is, wordt samengevat in gehoorzaamheid. (...) Omdat de menselijke natuur tot in de grond bedorven is, kent niemand de verlossing zolang de menselijke natuur niet in hem wordt gedood. Voor iemand die deze levensvisie aanhangt, is het geen kwaad om alle menselijke vermogens, aanleg en bekwaamheid te vernietigen; de mens heeft geen vermogens nodig, behalve onderwerping aan Gods wil; vermogens die hij kan gebruiken voor een ander doel dan zo goed mogelijk naar die vermeende wil te handelen, kan hij beter missen. Dit is de theorie van het calvinisme.

bron: J.S. Mill, *Over Vrijheid*, vertaling W.E. Krul en F.L. van Holthoon

Een mens moet zich dus in het calvinisme, volgens Mill, onderwerpen aan Gods wil, omdat hij uit zichzelf niet in staat is het goede te doen.

2p 1 Leg uit dat het calvinistische idee van gehoorzaamheid volgens Mill niet overeenstemt met het christelijk geloof.

Betrek in je antwoord Mills visie op karakterontwikkeling en zijn metafoor van de boom.

Het calvinisme ontstond in de zestiende eeuw. Voor die tijd was de rooms-katholieke kerk de enige officiële christelijke kerk in West-Europa. Theologie en filosofie waren nauw verbonden. Zo was de middeleeuwse rooms-katholieke theoloog Thomas van Aquino zeer beïnvloed door het werk van Aristoteles. In de middeleeuwen is, via de Arabische wereld, een deel van het werk van Aristoteles teruggevonden dat verloren was gegaan.

De invloed van Aristoteles op Thomas van Aquino blijkt uit tekst 2.

tekst 2

Menselijk bestaan betekent op weg zijn naar een doel, een doel dat niet willekeurig is, maar waar de mens van nature op aangelegd is, en waar hij van nature naar verlangt: dat is wat Thomas met Aristoteles het 'geluk' (beatitudo) noemt (...). Het hele universum is schepping, komt voort uit God en staat dynamisch uit naar God; dat geldt ook voor de mens, maar dan op specifieke en aangepaste wijze: hij dient zijn natuurlijke gerichtheid op God als het ultieme doel bewust en vrij te voltrekken, langs de weg van de deugd en de wet, van de ethiek en de religie, en – in het christendom – op basis van hoop, geloof en liefde.

bron: Rudi te Velde, Thomas van Aquino over menselijke vrijheid

Als Thomas van Aquino het over 'de filosoof' heeft, zonder een naam te noemen, dan is dat Aristoteles.

In tekst 2 staat dat volgens Thomas geluk volmaakte kennis van God is. Eén van de grote thema's in het denken van Aristoteles is de vraag hoe de mens gelukkig kan worden.

- 3p 2 Leg uit wat geluk volgens Aristoteles inhoudt en wat mensen moeten doen om gelukkig te worden.
Geef vervolgens aan in welk opzicht de geluksopvatting van Thomas van Aquino in tekst 2 verschilt van die van Aristoteles.

Voor Thomas van Aquino bestaat de vrijheid van de mens uit vrij handelen. Voor de twintigste-eeuwse existentialist Sartre is de mens veroordeeld tot vrijheid. Voor hem is de menselijke vrijheid onontkoombaar.

Het denken van Thomas van Aquino is meer verwant aan dat van de rooms-katholieke filosoof Charles Taylor dan aan dat van Sartre.

- 4p 3 Leg uit waarom Sartres existentialisme noodzakelijk atheïstisch is en betrek daarbij het vrijheidsbegrip van Sartre.
Leg vervolgens uit welke kritiek Taylor heeft op Sartres gedachte van radicale keuze en waarin Taylor zodoende overeenkomt met de opvatting van Thomas in tekst 2.

De zestiende eeuw is de eeuw van de Reformatie. De reformatoren, of kerkhervormers, hadden kritiek op de rooms-katholieke kerk en wilden die veranderen. Uiteindelijk leidde de reformatie tot het ontstaan van de protestantse kerken.

Calvijn had net als Erasmus van Rotterdam (1466-1536) en Maarten Luther (1483-1546) kritiek op de rooms-katholieke kerk. Hoewel ze elkaar vonden in hun kritiek op de rooms-katholieke kerk, verschilden ze van mening over veel andere zaken.

Eén van de dingen waarover Luther en Erasmus het oneens waren, is de vrije wil. In discussie met Luther legt Erasmus zijn opvatting over de vrije wil uit aan de hand van de volgende vergelijking:

tekst 3

Een vader helpt zijn kind overeind dat – nog niet in staat goed te lopen – gevallen is, hoezeer het zich ook ingespannen heeft. Hij (de vader) wijst het kind op een tegenover hem liggende appel. Het wil er het liefst zo snel mogelijk naar toe, maar vanwege de zwakte van zijn beenderen zou het spoedig weer gevallen zijn, wanneer de vader niet de hand uitstreckte en het kind bij het gaan ondersteunde en geleidde.

Zo bereikt het onder leiding van zijn vader de appel, die de vader hem vriendelijk – als het ware als beloning voor zijn lopen – in de hand geeft. Het kind zou zich niet hebben kunnen oprichten, wanneer de vader het niet onder de armen gegrepen had; het had de appel niet gezien, wanneer de vader er niet op gewezen zou hebben; het had niet verder kunnen gaan, wanneer de vader zijn zwakke schreden niet voortdurend ondersteund had en het had de appel niet kunnen bereiken, wanneer de vader hem niet de hand gereikt had.

Wat kan onder zulke omstandigheden het kind als eigen prestatie voor zich opeisen? Desondanks heeft het wel iets gedaan. Het heeft echter geen reden op zijn kracht te pochen, omdat het zijn gehele bestaan aan de vader te danken heeft.

bron: Dick Akerboom, Het dispuut tussen Erasmus en Luther over de vrije wil

Erasmus leefde aan het begin van de zestiende eeuw. Ondanks het tijdsverschil van vijf eeuwen zijn er parallellen met het hedendaagse debat over vrije wil.

Eén van de problemen die in de vijftiende eeuw – en daarna – speelde was of het determinisme te verbinden is met de vrije wil.

Het hedendaagse compatibilisme stelt dat mensen een vrije wil hebben, of het determinisme nu waar is of niet. Om te stellen dat iemand uit vrije wil handelt, moet er volgens conditioneel compatibilisten aan twee voorwaarden voldaan worden.

- 2p 4 Handelt het kind in tekst 3 volgens conditioneel compatibilisten uit vrije wil?
Beargumenteer je antwoord met behulp van de twee voorwaarden die een conditioneel compatibilist aan een handeling uit vrije wil stelt.

Erasmus is optimistischer dan Luther over wat de mens met zijn wil kan bereiken. Voor Luther is vrij willen immers vooral willen wat God wil.

tekst 4

Luther stelt dat alles noodzakelijk en onveranderlijk gebeurt, gezien naar Gods wil.

Deze noodzaak moet verstaan worden als een loop der gebeurtenissen die te zijner tijd onfeilbaar uitloopt op dat wat gebeuren moet (*necessitas infallibilis ad tempus* – onfeilbare noodzaak in de tijd), maar die op geen enkele wijze de vrijwilligheid uitsluit.

Er is geen sprake van dwang of geweld bij het tot stand komen van wat gebeuren moet (*necessitas coactionis sive violentia ad opus* – dwingende noodzaak). Vrijwillig iets doen is overigens niet hetzelfde als vrij zijn iets te doen, want in het doen overeenkomstig je wil zit niet besloten dat die wil zelf vrij is.

naar: Dick Akerboom, Luther 'De servo arbitrio'

Het heersende idee in de moderne tijd is dat elke gebeurtenis uiteindelijk een gevolg van eerdere gebeurtenissen is. Wetenschappers zien het universum als één groot mechanisch systeem dat op een heel ingewikkelde manier in elkaar zit, maar waarin niets gebeurt zonder dat het één het gevolg is van iets anders. Deze visie heet natuurwetmatig determinisme.

- 3p 5 Leg aan de hand van tekst 4 uit in welk opzicht het handelen van een christen die onderworpen is aan Gods wil overeenkomt met het natuurwetmatig determinisme. Beargumenteer je antwoord aan de hand van de definitie van het natuurwetmatig determinisme. Geef vervolgens, met behulp van de definitie van de causale geslotenheid van het natuurkundig domein, een verschil tussen de visie van Luther en de causale geslotenheid van het natuurkundig domein.